

Pirmas nagrinėjimas
„GĖRIS IR BLOGIS“,
„GERA IR PRASTA“

1

Tie anglų psichologai, kurie vieninteliai iki šiol yra mėginę sukurti moralės radimosi istoriją, patys savaime užmena mums nemažą mįslę; jau dėl to, pripažįstu atvirai, kad būdami įsikūnijusiomis mįslėmis, jie tam tikru esmingu bruožu pranašesni už knygas – *jie patys yra įdomūs!* – Ko iš tikrųjų siekia šitie anglų psichologai? Juos visada aptinki – noromis ar nenoromis – dirbančius vis tą patį darbą: būtent – besistengiančius iškelti į dienos šviesą mūsų dvasinio pasaulio *partie honteuse*⁸ ir beieškančius veiksmingų, stimuliuojančių, raidą lemiančių veiksnių kaip tik ten, kur intelektinė žmogaus savigarba jų kuo mažiausiai *geidžia* rasti (pavyzdžiui, įpročio *vis inertiae*⁹, arba užmaršume, arba aklame ir atsitiktiniame idėjų raizginyje bei mechanikoje, arba kažkur kitur, kur esama gryno pasyvumo, automatizmo, refleksijos, molekuliškumo ir esminio bukaprotiškumo) – tad kas galų gale gena tuos psichologus kaip tik *šita* kryptimi? Gal tai koks slaptas, klastingas, nedoras, pats savęs nenorintis pripažinti žmogaus menkinimosi instinktas? O gal tai yra, sakysim, koks nors pesimistinis įtarumas, nusivylusių, paniurusių, kandžių ir iš pykčio pažaliavusių idealistų nepasitikėjimas? Arba mažas, širdies gilumoje laikomas priešiškus ir *rancune*¹⁰ krikščionybei (ir Platonui), kurie galbūt net neperžengė są-

moningumo slenksčio? Arba net geidulingas polinkis gardžiuotis būties keistumais, jos skausmingu paradoksalumu, tuo, kas joje abejotina ir beprasmiška? Arba galiausiai – visko po truputį: šiek tiek niekšybės, šiek tiek niūrumo, šiek tiek nusistatymo prieš krikščionybę, šiek tiek kutulio ir pipirų geismo?.. Tačiau man sako, jog tai ne kas kita, kaip sukriošusios, šaltakūnės ir įgrišusios varlės, kurios šliaužioja ir šokinėja aplink žmogų, vis taikydamosi stryktelėti į jį, tarsi čia būtų jų tikroji stichija, tai yra *pelkė*. Klausydamasis tų kalbų imu jausti pasipriešinimą, negana to – aš netikiu jomis; jei leidžiama pageidauti tada, kai negalima pažinti, tai aš nuoširdžiai trokštu, kad viskas būtų priešingai – kad šitie sielų tyrėjai ir mikroskopininkai būtų tikrai narsūs, kilniadvasiai ir išdidūs gyvūnai, gebantys tramdyti tiek savo širdį, tiek savo skausmą, ir būtų pasirengę aukoti tiesai visus norus ir geismus, *bet kokiai* tiesai – net ir paprastai, karčiai, šlykščiai, nemaloniai, nekrikščioniškai, amoraliai... Nes juk esama ir tokių tiesų.

2

Taigi reiškiu didžią pagarbą gerosioms dvasioms, tešėimininkauja jos šitų moralės istorikų protuose! Tačiau, deja, aišku, jog tiems istorikams neperdaugiausia *istorinės dvasios*, kad juos kaip tik apleido visos gerosios istorijos dvasios! Jie visi aliai vieno mąsto, kaip nuo seno filosofams įprasta, *iš esmės* neistoriškai; čia nekyla jokių abejonių. Jų moralės genealogijos nepagrįstumas atsiskleidžia iš karto, jau tada, kai reikia nustatyti sąvokos ir sprendinio „geras“ kilmę. „Nuo neatmenamų laikų – skelbia jie – neegoistiškus poelgius gyrė ir vadino geraiis tie, kuriems jie buvo daromi, taigi tie, kuriems jie buvo *naudingi*; vėliau žmonės šį pagyrų šaltinį *pamiršo*,

bet neegoistiškus poelgius – kadangi šie iš *įpratimo* visuomet buvo aukštinami kaip geri – ėmė taip pat laikyti gerais – tarsi tie poelgiai patys savaime būtų tam tikras gėris“. Iškart matyti: šis pirmasis teiginys jau turi visus anglų psychologams būdingus idiosinkrazijos bruožus, – štai čia „nauda“, „užmarštis“, „įprotis“ ir galiausiai „paklydimas“, visa tai – kaip pamatas vertybių vertinimo, kuriuo aukštesnio rango žmogus iki šiol didžiavosi kaip tam tikru žmogaus pranašumu apskritai. Šią didžiavimąsi *būtina* pažeminti, o šią vertinimą – nuvertinti: ar tai pasiekta?.. Man, pavyzdžiui, aišku kaip dieną, jog tikrųjų sąvokos „geras“ ištakų ši teorija ieško ir mano jas glūdinti klaidingoje vietoje: sprendiniui „geras“ duoda pradžią *ne* tie, kuriems tas „gera“ yra daroma! Veikiau jau patys „gerieji“, t.y. kilmingieji, galin-gieji, aukštesnieji pareigūnai bei taurieji, buvo tie, kurie suvokė ir vertino pačius save ir savo veiksmus kaip gerus, būtent juos laikė esant pirmos kategorijos lyginant su visa tuo, kas priklausė prastuomenei, niekingiesiems, nedoriesiems ir padugnėms. Tik remdamiesi šituo *distancijos patosu* jie pasisavino teisę kurti vertes, parinkti joms pavadinimus: o naudingumas – ką jie turėjo su juo bendra! Kaip tik tokiam karštam maksimalių, rangus nustatančių ir juos apibrėžiančių vertybinių sprendinių antplūdžiui naudingumo aspektas buvo itin svetimas ir netinkamas: kaip tik čia jausmas pasiekė priešingybę tam žemam temperatūros laipsniui, kurį kaip pradinį tašką turėjo galvoje apdairus sumanumas, bet koks naudos skaičiavimas – ir ne vienam kartui, ne vienai išimties valandai, o ilgam laikui. Kilmingumo ir *distancijos patosas*, kaip sakyta, ilgametis ir dominuojantis aukštesnės vyraujančios rūšies bendras ir pagrindinis *jauamas lyginant* su žemesniąja rūšimi, su „apačia“ –

štai tas „gera“ ir „prasta“ priešybės šaltinis. (Ponų teisė davinėti pavadinimus yra tokia sena, kad net pačią kalbos kilmę galima mėginti traktuoti kaip viešpataujančiųjų valdžios išraišką: jie sako: „tai yra tas ir tas“, jie bet kokį daiktą ir įvykį užantspauduoja garsų junginiu ir taip tarsi padaro jį savo nuosavybe.) Turint galvoje tokią kilmę, darosi aišku, jog žodis „gera“ nėra iš pat pradžių būtinai susijęs su „neegoistiškais“ poelgiais, kaip prietaringai mano anie moralės genealogai. Tai, kad visa ta „egoistiška“ ir „neegoistiška“ priešprieša vis labiau braunasi į žmogaus sąžinės sritį, susiję veikiau tik su aristokratiškos vertybinių sprendinių autoriteto *smukimu*, – tai yra, kalbant mano stiliumi, *bandos instinktas*, kuris kartu su tuo smukimu pagaliau taria savo žodį (ir *žodžius*). Tačiau ir tada dar užtrunka ilgai, kol šitas instinktas išgali taip, kad moralinis vertinimas sustoja ir lieka kyboti ties ana priešprieša (kaip, pavyzdžiui, dabartinėje Europoje: šiandien čia prietaras, laikantis „morališka“, „neegoistiška“, „*désintéressé*“¹¹ lygiavertėmis sąvokomis, jau įsitvirtino kaip stipri „*idée fixe*“ ir proto liga).

3

O antras dalykas, – jei ir visai nepaisysime minėtos hipotezės apie sprendinio „gera“ kilmės istorinį nepagrįstumą, reikės pripažinti jos vidinį psichologinį beprasmiškumą. Neegoistiško poelgio naudingumas turėjęs būti to poelgio pagyrimo šaltinis, o šis, girdi, buvęs *pamirštas*: – neišvaizduojama, kaip tai išvis *įmanoma* pamiršti? Gal tokie poelgiai kažkada liovėsi buvę naudingi? Iš tikrųjų yra priešingai: šitas naudingumas, ko gero, visais laikais rėmėsi kasdiene patirtimi, taigi buvo tai, ką žmonės be perstojo ir vis iš naujo pabrėždavo; vadinas, užuot iš sąmonės dingęs, užuot patekęs

užmarštin, jis turėjo vis stipriau į sąmonę įsirežti. Kiek kartų protingesnė yra ta priešinga teorija (bet dėl to ji ne teisingesnė), kurios, pavyzdžiui, laikosi Herbertas Spenceris: sąvoką „gera“ jis traktuoja kaip iš esmės tolygią sąvokai „naudinga“, „tikslinga“, tad į sprendinius „gera“ ir „prasta“ žmonija esanti sudėjusi ir jais sankcionavusi savo *nepamirštą* ir *nepamirštamą* patirtį, kas naudinga-tikslinga ir kenksminga-netikslinga. Gera pagal šią teoriją yra tai, kas nuo senų laikų pasitvirtinę kaip naudinga: dėl to naudingumas galys pretenduoti būti laikomas „aukščiausio laipsnio vertybe“, „vertybe pačia savaimė“. ¹² Ir šitas aiškinimo būdas, kaip sakyta, yra klaidingas, tačiau bent pats aiškinimas – protingas ir psichologiškai pagrįstas.

4

Į *teisingą* kelią mane nukreipė klausimas, ką etimologijos požiūriu iš tikrųjų reiškia „gėrio“ pavadinimai įvairiose kalbose: aš įsitikinau, kad visų jų *sąvokos raida* buvo *vienoda*, kad visur „kilmingas“, „taurus“ buvo pagrindinė luominė sąvoka, iš kurios neišvengiamai išsirutuliojo sąvoka „gera“, reiškianti tai, kas „dvasiškai kilminga“, „tauru“, kas „dvasiškai aukštos rūšies“, „dvasiškai privileijuota“ – raida, vykstanti visuomet lygiagrečiai su kitimu, kur sąvokos „prasčiokiška“, „plebėjiška“, „žema“ galiausiai pereina į sąvoką „prasta“. Puičiausias pastarojo atvejo pavyzdys – pats vokiečių kalbos žodis *schlecht*¹³, tapatus žodžiui *schlicht*¹⁴, pgl.: *schlechtweg*¹⁵, *schlechterdings*¹⁶, kuris iš pradžių reiškė paprastą, eilinį žmogų be jokio pašalinio, įtartino prasmės atspalvio, paprasčiausiai kilmingojo priešingybę. Maždaug Trisdešimties metų karo laikais, taigi ganėtinai vėlai, ši reikšmė pasikeitė į tokia kaip šiandien. – Man regis,

moralės genealogijai tai *esminis* faktas; o kad jis palyginti vėlai buvo pastebėtas, priklauso nuo tos trukdančios įtakos, kurią demokratinis prietas šiuolaikiniame pasaulyje daro visiems su kilmės aiškinimu susijusiems klausimams. Ir taip esti net iš pažiūros pačiuose objektyviausiuose – gamtos ir fiziologijos – moksluose; apie tai čia užsimename tik probėkšmais. Tačiau kokią šunybę gali iškirsti šitas prietas, gavęs vieną kartą valią išaugti iki neapykantos, ypač moralei ir istorijai, rodo liūdnei pagarsėjęs Buckle'o¹⁷ atvejis; šių laikų dvasios *plebėjizmas*, kurio šaknys angliškos, vėl ūmai prasiveržė gimtojoje žemėje – galingai, tarsi purvais spjaudantis vulkanas, su tokia pat persūdyta, kurtinančia ir nedora kalbėsena, kokia iki šiol prabildavo visi vulkanai.

5

Turint galvoje *mūsų* problemą, kurią visai pagrįstai galima vadinti *triukšmo nekeliančia* ir skirta išgirsti pasirinktinai tik nedaugeliui ausų, yra gan įdomu pabrėžti faktą, jog žodžiuose ir jų šaknyse, reiškiančiuose „gera“, neretai dar subluoja pagrindinis prasmės atspalvis, rodantis, kad kilmingieji jautėsi tikrai aukštesnio rango žmonėmis. Tiesa, bene dažniausiai jie įvardija save tiesiog pagal pranašumą, kurį jiems duoda valdžios turėjimas (jie vadina save „galingaisiais“, „ponais“, „valdančiaisiais“) arba pagal akivaizdžiausią šito pranašumo požymį, pavyzdžiui, – „turingaisiais“, „savininkais“ (tokia yra žodžio *arya*¹⁸ reikšmė; atitinkamai ir iranėnų bei slavų kalbose). Tačiau įvardyti galima ir pagal *tipišką charakterio bruožą*, šis atvejis mus čia ir domina. Jie vadina save, pavyzdžiui, „tikraisiais“: pirmiausia graikų aristokratija, kurios ruporas buvo poetas Teognidas Megarietis. Tam tikslui pasidarytas žodis *εσθλός*, jo

šaknis reiškia tą, kuris *yra*, kuris realus, tikrai egzistuoja, yra tikras; paskui įvyksta subjektyvus reikšmės pokytis, ir „tikra“ pasidaro įmanoma suprasti kaip „teisinga“: šitoje sąvokos kitimo fazėje anas žodis tampa aristokratijai svarbiausias ir pagrindinis, visiškai įgauna prasmę „kilminga“, kad būtų atsiribota nuo *niekšingo* prasčioko, kaip jį supranta ir vaizduoja Teognidas, kol tas žodis galų gale, žlugus aristokratijai, lieka sielos kilnumui reikšti, jis tarsi noksta ir pritvinksta saldumo. Žodyje *κακός*, kaip ir žodyje *δειλός*, (plebėjus priešpriešinant su *ἀγαθός*¹⁹) pabrėžiamas bailumas: tai, ko gero, yra užuomina, kuria kryptimi reikia ieškoti įvairiai aiškintino žodžio *ἀγαθός* etimologijos. Lotynų kalbos žodis *malus* (kurį gretinu su *μέλας*) galėtų apibūdinti prasčioką kaip tamsiaodį, pirmiausia kaip juodaplaukį („hic niger est...“)²⁰, kaip Italijos žemės vietinį gyventoją pirm atsikraustant arijams; tie gyventojai nuo įsivyravusių šviesiaplaukių, t.y. užkariautojų arijų rasės, labiausiai skyrėsi spalva; bent jau galų kalboje radau lygiai tokį pat atvejį: žodis *fin* (pavyzdžiui, vardazodyje *Fin-Gal*) yra diduomenę pabrėžiantis žodis, galiausiai reiškiantis gerąjį, taurųjį, švarųjį, bet iš pradžių jis turėjo reikšmę „šviesiaplaukis“ kaip priešpriešą tamsiems, juodaplaukiams autochtonams. Keltai, beje, buvo grynai šviesiaplaukė rasė; elgiamasi neteisingai, jei su tam tikra keltiška prigimtimi ir kraujomaiša siejami tie aiškiai tamsiaplaukiai gyventojai, kurių teritorijos ruožai išryškėja kruopščiai parengtuose Vokietijos etnografiniuose žemėlapiuose, taip daro dar Virchowas²¹: tose vietose, matyt, vyrauja Vokietijos gyventojai, gyvenę čia *iki atsikraustant arijams*. (Taip yra beveik visoje Europoje: iš tikrųjų nugalėtoji rasė čia galų gale vėl ima vyravuti savo spalva, žemesne kaukole, galbūt net intelekti-

niais ir socialiniais instinktais: kas garantuos, kad šiuolaikinė demokratija, dar šiuolaikiškesnis anarchizmas ir ypač tas potraukis prie „*commune*“, prie pačios primityviausios visuomenės formos, būdingas dar visiems Europos socialistams, iš esmės nereiškia siaubingo *išsigimimo*, ir kad užkariautojų ir *valdovų rasė*, arijai, pralaimi ir fiziologiškai?..) Lotynų kalbos žodį *bonus*, manau, galima aiškinti kaip „karui tinkamas“, jei aš neklystu kilindamas *bonus* iš senesnio žodžio *duonus* (plg. *bellum* = *duellum* = *duen-lum*, kur, man regis, esama išlikusio *duonus*). Tad žodis *bonus* suprastinas kaip karingas žmogus, susijęs su kivirčiu, su pasidalijimu į du (*duo*): juk aišku, kas senovės Romoje sudarė vyro „gerumą“. Na, o mūsų vokiečių kalbos žodis „*Gut*“: ar neturėjo jis reikšti „dieviškojo“, „dieviškosios giminės“ žmogaus? Ir ar jis nėra tapatus gotų²² tautos (iš pradžių diduomenės) pavadinimui? Dėstyti šios prielaidos motyvus čia ne vieta.

6

Išimties iš tos taisyklės, kad politinio pirmumo sąvoka visuomet ištirpsta dvasinio pirmumo sąvokoje, dar nesudaro tai (nors preteksto išimtimis esama), kad, sakykim, aukščiausioji kasta drauge būna ir *dvasininkų* kasta ir, žinoma, kad būtų pakankamai išryškinta, teikia pirmenybę predikatui, primenančiam jos dvasininkišką funkciją. Čia, pavyzdžiui, pirmą kartą kaip luomo ženklas iškyla sąvokos „tyras“ ir „netyras“, taip pat čia raida paskui pakrypsta jau į nebe luominę prasmę turinčias sąvokas „geras“ ir „prastas“. Beje, reikia sergėtis išankstinio sąvokų „tyras“ ir „netyras“ perdėto sureikšminimo, jų pernelyg plačios ar net simboliškos traktuotės – priešingai, visos senesnių laikų žmonijos sąvokos buvo iš pradžių suprantamos – mums dabar sunku ir

įsivaizduoti – apytikriai, negrabiai, išoriškai, siaurai, tiesmukai ir *nesimboliškai*. „Tyras“ tais laikais buvo paprasčiausiai tas žmogus, kuris prausiasi, nevalgo tam tikro odos ligas sukeliančio maisto, neguli su nešvariomis prastuomenės moterimis, nepakenčia kraujo – tik tiek ir ne ką daugiau! Antra vertus, iš pačios dvasiškosios aristokratijos prigimties aiškėja, kodėl kaip tik čia vertinimo kraštutinumai galėjo taip anksti įgauti pavojingą dvasinę prasmę ir taip supriešėti; iš tikrųjų dėl jų galiausiai tarp žmonių atsivėrė praraja, kurios net ir laisvamanybės Achilas neperšoks nepašiuropęs. Esama kažko *nesveika* jau pačioje užuomazgoje tokių dvasininkiškų aristokratijų ir jose išsigalėjusių įpročių šalintis veiklos, paskęsti svajonėse, pratrūkti jausmais, o tų įpročių padarinys – beveik neišvengiami visų laikų dvasininkijos žarnyno sutrikimai ir neurastenija; o dėl vaisto, kurį jie patys yra susigalvoję nuo šito savo liguistumo – ar nederėtų pasakyti, kad jo veikimo padariniai galų gale pasirodė dar šimtą kartų pavojingesni už ligą, kurią turėjo įveikti? Žmoniją dar tebekamuoja šitie dvasininkiškų gydymo naivybių padariniai! Prisiminkime, pavyzdžiui, tam tikras dietos formas (vengimą valgyti mėsą), pasninkus, susilaikymą nuo lytinio gyvenimo, bėgimą „į dykumas“ (Weiro Mitchello²³ taikytą izoliavimo metodą – žinoma, be paskesnio atpenimojo gydymo ir permaitinimo, kuris yra veiksmingiausias vaistas nuo visų asketiško idealo isterijų); pridurdami čia visą dvasininkų juslingumui priešišką, tinginystę ir rafinuotumą skatinančią metafiziką, jų savihipnozė fakyrų ir brahmanų stiliumi – kur Brahma panaudojamas kaip stiklinė saga ir *idée fixe* – ir galiausiai vien tik protu suvokiamą bendrą pasisotinimą savo radikaliu gydymu, gydymu *nieku* (arba Dievu: troškimas *unio mystica* su Dievu – tai budis-

to veržimasis į nieką, į nirvaną – ir ne daugiau!). Kur dvasiškiečiai prikiša nagus, *viskas* virsta pavojumi – ne tik gydymo priemonės ir metodai, bet ir išdidumas, kerštas, nuovokumas, nesaikingumas, meilė, troškimas viešpatauti, dorybė, liga; – nelabai tesuklysimė, jei dar pridursime, kad tik šitos *iš esmės pavojingos* žmogaus būties formos – dvasininkiškos formos – dirvoje žmogus apskritai tapo *įdomiu gyvūnu*, kad tiktai čia žmogaus siela įgavo prasmingesnės *gilumos* ir pasidarė *pikta*, – tai juk ir yra tos dvi pagrindinės žmogaus ligišiolinio pranašumo prieš visus kitus padarus formos!...

7

Turbūt jau pastebėjote, kaip lengvai dvasininkiškasis vertinimo būdas gali atskilti nuo riteriškojo ir aristokratiškojo, o paskui virsti jo priešingybe; akstinas tam visuomet netrunka atsirasti tada, kai dvasininkų ir karių kastos iš pavydo kimba viena kitai į atlapus ir nesugeba susitarti dėl kainos. Riterių ir aristokratų vertybinių sprendinių prielaidą sudaro tvirtas kūno sudėjimas, puiški, nepriekaištinga, tiesiog trykšte trykštanti sveikata, taip pat ir tai, kas padeda toms vertybinėms nuostatoms išlikti, – karai, nuotykių ieškojimas, medžioklės, šokiai, turnyrai ir apskritai viskas, kas priskiriama dideliame, laisvam ir nuotaiką keliančiam aktyvumui. O dvasininkiškasis kilmingasis vertinimo būdas – mes tai jau matėme – remiasi kitokiomis prielaidomis: šios kastos reikalai būna visai nekokie, kuomet iškyla karo klausimas! Dvasininkai, kaip žinoma – *pikčiausi karo priešai*. – Bet kodėl? Todėl, kad jie yra patys bejėgiškiausi. Dėl bejėgiškumo jų neapykanta pasiekia baisiausių ir siaubingiausių mastų, įgauna dvasingiausias ir nuodingiausias formas. Kupiniausi neapykantos pasaulio istorijoje visa-

dos buvo kunigai – taip pat ir sumaniausi: kunigų keršto dvasia vargiai palyginama su bet kokia kita dvasia. Žmonijos istorija būtų visai paikas dalykas be tos dvasios, kurią įnešė į ją bejėgiai. Imkime iškart patį ryškiausią pavyzdį. Visa pikta, kas tik šioje žemėje buvo padaryta „kilmingiesiems“, „galingiesiems“, „ponams“, „valdžią turintiesiems“ nė iš tolo neprilygsta tam, ką jiems yra padarę *žydai* – žydai, toji kunigų tauta, sugebėjusi galiausiai atsismokėti savo priešams ir nugalėtojams vien tik radikaliam pervertindama jų vertybes, taigi įvykdydama *didžiausio dvasinio keršto* aktą. Tik taip ir derėjo pasielgti kunigų tautai, niekingiausio kunigiško keršto tautai. Ne kas kitas, o žydai išdrįso su kraują stingdančiu nuoseklumu apsukti antraip aristokratiškąją verčių formulę (geras = kilmingas = galingas = gražus = laimingas = Dievo mylimas) ir įsikibę begalinės neapykantos (bejėgiškumo neapykantos) dantimis jos laikytis; kitaip saktant: „Tik vieni vargšai yra geri; tik beturčiai, bejėgiai ir prasčiokai priklauso geriesiems; kenčiantys, skurdžiai, paliegėliai ir išsigimėliai yra vieninteliai romūs Dievo palaiminti, tik jiems vieniems skirta dangaus karalystė, – na, o jūs, kilmingieji ir galingieji, jūs visi esate pasmerkti per amžius amžinuosius būti pikti, žiaurūs, geidulingi, nepasotinami, bedieviai, jūs būsite amžinai nelaimingi, prakeikti ir paniekinti!“... Yra žinoma, *kas* paveldėjo šitas žydų apverstąsias vertybes... Kalbėdamas apie tą siaubingą ir be galo pražūtingą iniciatyvą, kurią žydai parodė paskelbdami šitą radikaliausią iš visų karų, aš primenu išvadą, prie kurios priėjau kita proga (*Anapus gėrio ir blogio*, afor. 195), kad kaip tik nuo žydų prasideda *vergų sukilimas moralės dalykuose*, sukilimas, turintis jau dviejų tūkstančių metų istoriją ir išslystantis šiais laikais iš akių tik todėl, kad jis – buvo pergalingas...

Bet jūs to nesuprantate? Jūs nepastebite to, kam prireikė dviejų tūkstančių metų, kad būtų pasiekta pergalė?.. Čia nėra nieko keista: viską, kas *ilgai* trunka, nelengva pamatyti, sunku apžvelgti. O štai *pats* įvykis: iš minėto keršto ir neapykantos medžio kamieno – žydų keršto, *didžiausio ir subtiliausio, idealus kuriančio ir vertes apverčiančio keršto*, kuriam lygaus pasaulis dar niekad neregėjo, išaugo irgi kažkas nepalyginama, – *nauja meilė*, karščiausia ir subtiliausia iš visų meilės rūšių, – ir iš kokio kito kamieno ji galėjo išaugti? Tačiau nereikėtų manyti, kad ji prasikalė ir suvešėjo kaip tiesioginis ano keršto troškulio paneigimas, kaip žydų brandintos neapykantos priešingybė! Nieko panašaus, tiesa – visai kita! Šita meilė išaugo kaip keršto ir neapykantos medžio laja, kaip triumfuojantis, skaidriausioje žydrumoje ir gausiuose saulės spinduliuose vis plačiau besiskleidžiantis vainikas, kuris tarsis vešėdamas šviesos ir aukščio karalystėje veržėsi į tos neapykantos tikslus, į pergalę, prie grobio, į suvedžiojimą lygiai taip pat kaip ir tos neapykantos šaknys, kurios vis atkakliau ir godžiau skverbėsi į viską, kas turėjo gelmes ir buvo pikta. Tasai Jėzus iš Nazareto, toji įsikūnijusi meilės Evangelija, tas vargšams, ligoniams, nusidėjėliams palaimą ir pergalę nešantis „Išganytojas“ – ar jis nebuvo tiesiog siaubingiausios ir patraukliausios formos suvedžiotojas, pagunda ir aplinkkelis, vedantis kaip tik prie anų *judėjiškųjų* vertybių ir idealo atnaujinimo? Argi ne kaip tik tuo aplinkiniu šio „Išganytojo“, šio tariamojo Izraelio priešininko ir naikintojo keliu Izraelis pasiekė galutinį subtilaus keršto troškimo tikslą? Argi nėra tikrai *didelės* keršto – toliaregiško, pogrindinio, palengva sėlinančio ir iš anksto apskaičiuoto keršto – politikos slaptas juodasis

menas tai, kad Izraelis pats turėjo prieš visą pasaulį išsižadėti tikrojo savo keršto įrankio kaip mirtino priešo ir prikalti jį prie kryžiaus, kad „visas pasaulis“, kitaip sakant, visi Izraelio priešai, nė nesusimąstydami galėtų užkibti ant šito jauko? Antra vertus, ar iš viso beįmanoma, kad ir kokia rafinuota būtų dvasia, prasimananti dar *pavojingesnį* masalą? Ką nors panašaus, kas patrauklumo, svaigumo, kvaitulio ir pražūties jėga prilygtų tam „šventojo kryžiaus“ simboliui, tam kraupiam „Dievo ant kryžiaus“ paradoksui, tai sveiku protu nesuvokiamo, begalinio, kraštutinio žiaurumo ir Dievo nusikryžiovimo dėl žmonių atpirkimo paslapčiai?.. Abejonių nekelia bent tai, kad Izraelis *sub hoc signo*²⁴ keršydamas ir apversdamas visas vertes iki šiol įveikdavo visus kitus, visus *prakilnesnius* idealus ir vis švęsdavo pergale.

9

„Bet ką jūs čia dar kalbate apie *prakilnesnius* idealus! Pasinerkime į faktus: nugalėjo tauta – „vergai“ arba „prastuomenė“, arba „banda“, arba, kaip norit, taip vadinkit – ir jei tai padarė žydai, na, ką gi! – tokiu atveju reikia pripažinti, jog nė viena tauta nėra turėjusi pasauliui svarbesnės istorinės misijos. „Ponai“ sutvarkyti, prasciokų moralė laimėjo. Jei šią pergalę kas palygintų su kraujo užkrėtimu (jinai sujaukė rases) – aš neprieštaraučiau; betgi nėra jokios abejonės, kad šita intoksikacija *pavyko*. Žmonių giminės „išganymas“ (t.y. gelbėjimas nuo „ponų“) eina kaip iš pypkės; viskas beregint žydėja, krikščionėja ir prasciokėja (dėl žodžių nesiginčysim!). Šis sepsis, nuodų plitimas po visą žmonijos kūną, atrodo, yra nesulaikomas, jo sparta ir eiga gali nuo šiol net nuolat lėtėti, subtilėti, mažiau kristi į akis, vykti apdairiau – juk laiko į valias... Ar šitos perspektyvos akivaiz-

doje bažnyčia beturi dar kokią *svarbų* uždavinį, apskritai teisę egzistuoti? Gal galima išvis išsiversti be jos? *Quaeritur*²⁵. Susidaro įspūdis, kad ji kaišioja pagalius į ratus ir, užuot greitinsi, šį procesą labiau stabdo. Ką gi, kaip tik tuo ji ir galėtų būti naudinga... Akivaizdu, kad bažnyčia čia iš tiesų yra kažkokia šiurkšti ir kaimietiška, nepriimtina jautresniam protui, tikrai šiuolaikiniam skoniui. Ar nederėtų jai mažų mažiausia pasidaryti bent kiek rafinuotesnei?.. Dabar ji labiau atstumia negu traukia... Ar būtų kas iš mūsų laisvamanis, jei nebūtų bažnyčios? Mes bodimės bažnyčia, o ne jos nuodais... Bažnyčios – ne, o nuodus mėgstame ir mes... – štai toks mano kalbos epilogas, pasakytas „laisvamanio“, sąžiningo gyvūno, gerokai atvėrusio širdį, be visa ko, dar ir demokrato; jis iki šiol manęs klausėsi ir neištvėrė girdėdamas mane tylint. O man čia yra daug apie ką patylėti.

10

Vergų sukilimas moralės dalykuose prasideda tuomet, kai pats *ressentiment'as* virsta kūrybine jėga ir ima kurti vertes; tai *ressentiment'as* tokių būtybių, kurios neturi tikrai veiksmingos reakcijos ir kurios niekam nekenkia tik todėl, kad jų kerštas yra išivaizduojamas. Bet kokia kilmingųjų moralė išauga iš to, kad triumfuodama sako pati sau „taip“, o vergų moralė iš pat pradžių šaukia „ne“ viskam, kas yra „ne joje“, yra „kitaip“, yra „ne ji pati“: *šitas* „ne“ ir sudaro jos kūrybinę veiką. Tasai vertes nustatančio žvilgsnio posūkis – ta *būtina* kryptis į išorę, uzuot žvelgus į save, – kaip tik ir priklauso *ressentiment'ui*: vergų moralei, kad ji galėtų atsirasti, visados pirmiausia reikalingas priešingas ir išorinis pasaulis, o kad ji išvis galėtų veikti, reikalingi, fiziologų kalba

šnekant, išoriniai dirgikliai, – jos akcija iš esmės yra reakcija. Visiška priešybė yra aristokratiškasis vertinimo būdas – šis veikia ir plėtojasi spontaniškai, jis ieško savo priešybės vien tam, kad su dar didesniu dėkingumu, dar labiau džiūgaudamas teigtų patį save, – jo neigiama sąvokų „žema“, „menka“, „prasta“ samprata – tai tik paskiau atsiradęs, blankus kontrastiškas vaizdas lyginant su jo teigiama, kiauurūteliai gyvenimu ir aistra persismelkusia pagrindine koncepcija: „mes kilmingieji, mes gerieji, mes puikieji, mes laimingieji!“ Jei aristokratiškasis vertinimo būdas šauna pro šalį ir nusideda realybei, tai tik toje srityje, kurią *menkai* tepažįsta, jis netgi manieringai spyriojasi nenorėdamas kaip reikiant pažinti: tam tikromis aplinkybėmis jis nepakankamai vertina tą savo neapkenčiamą prastuomenės, plebėjų pasaulį; kita vertus, neišleistina iš akių tai, jog, šiaip ar taip, paniekos, žiūrėjimo iš aukšto, pranašumo žvilgsnio efektas – tariant, kad jis *iškreipia* neapkenčiamojo paveikslą – toli gražu neprilygs tam iškreipimui, kuriuo įveikta neapykanta, bejėgio kerštas nusižengs – žinoma, *in effigie*²⁶ – savo priešininkui. Iš tikrųjų į panieką įmaišyta pernelyg daug aplaidumo, lengvabūdiškumo, per daug nenorėjimo matyti ir nekantrumo, net per daug savojo linksmumo, kad jinai įstengtų paversti savo objektą tikra karikatūra ir pabaisa. Nereikia nuleisti negirdomis tų beveik geraširdiškų *nuances*, kuriuos, pavyzdžiui, graikų aristokratija suteikia visiems savo žodžiams, išskiriantiems ją iš prastuomenės; čia nuolat įsimaišo tam tikras apgailestavimas, atsižvelgimas, atlaidumas ir saldina tol, kol ateina akimirka, kai bemaž visi prastuomenei tinkantys žodžiai galiausiai virsta sąvokomis, reiškiančiomis „nelaimingas“, „apgailėtinas“ (plg. žodžius *δειλός, δειλάιος, πονηρός, μοχθηρός,*

pastarieji du iš tikrųjų reiškia prasčioką kaip darbo vergą ir nešulinį gyvulį); antra vertus, žodžiai „prastas“, „žemas“, „nelaimingas“ niekad nesiliovė graiko ausiai skambėję unisonu, tokiu tembru, kuriame ryškiau išsiskiria reikšmė „nelaimingas“: štai tas senajo tauresniojo aristokratiškojo vertinimo būdo palikimas, būdo, liekančio ištikimu sau net tada, kai reiškiamą panieką (filologams derėtų prisiminti, kokia prasme vartojami žodžiai *οἴζυρός, ἄνολβος, τλήμων, δυστυχεῖν, ξυμφορᾶ*²⁷). „Prigimtiniai“ aristokratai *jausdavosi* kaip tik „laimingaisiais“; jiems nereikėdavo dirbtinai konstruoti savo laimę žvilgčiojant į savo priešus, įsikalbėti ją įvairiose gyvenimo situacijose, *įsimeluoti* (kaip mėgsta daryti visi *ressentiment'o* žmonės); būdami sveiki, jėga trykštantys, vadinasi, *nori nenori* veiklūs žmonės, jie mokėjo neatskirti veiklos nuo laimės – laimė jiems savaime apima veiklumą (iš čia kilęs ir pasakymas *εὖ πράττειν*²⁸) – visa tai net nepanašu į „laimę“ tų bejėgių, prislėgtų žmonių, kurie kaip šunvotė pūva nuodinguose ir priešiškuose jausmuose: šitų žmonių laimė reiškiasi iš esmės kaip narkozė, svaigulys, rimitis, ramybė, „šabas“, sielos atsipalaidavimas ir kojų ištiesimas, vienu žodžiu, *pasyviai*. O štai kilmingas žmogus yra kupinas pasitikėjimo ir atviras sau pačiam (žodis *γενναῖος* „kilmingos prigimties“ pabrėžia niuansą „atviras, nuoširdus“ ir net „naivus“), o *ressentiment'o* žmogus nėra nei atviras ar nuoširdus, nei naivus, nei sau pačiam sąžiningas ir tiesus. Jo siela *šnairuoja*; jo dvasiai patinka užkaboriai, slaptos landos ir užpakalinės durys; visokios slėptuvės traukia jį kaip *į* pasaulis, *į* saugumas, *į* atgaiva; jis nutuokia, ką reiškia patylėti, nepamiršti, palaukti, laikinai pabūti mažesniui, nusižeminti. Tokia *ressentiment'o* žmonių rasė galų gale neišvengiamai pasidarys *protingesnė*

už kokią nors kilmingųjų rasę; ji ir protingumą vertins visai kitaip: būtent kaip svarbiausią egzistavimo sąlygą; kilmingų žmonių išmintis turi šiokį tokį ištaigos ir rafinuotumo prieskonį – kaip tik čia ji ir pasirodo esanti ne tokia esminė lyginant su visišku *nesąmoningai* reguliuojamų instinktų funkcijų užtikrintumu arba net su tam tikru neprotingumu, sakysim, su drąsiu nutrūktgalviškumu, nesvarbu, ar metantis į pavojų, ar puolant priešą, arba lyginant su tuo pykčio, meilės, pagarbos, dėkingumo ir keršto priepuolio ūmumu, iš kurio visais laikais kilmingosios sielos atpažindavo viena kitą. Net pats kilmingo žmogaus *ressentiment'as*, jeigu ir pasireiškia, tai pratrūksta ir pasibaigia staigia reakcija, todėl jis *nenuodija*; antra vertus, esti begalė atvejų, kai jis išvis nepasireiškia situacijose, kuriose visi silpni ir bejėgiai žmonės jo stačiai neišvengia. Sugebėti ilgai ir rimtai pažiūrėti į savo priešus, į nesėkmes, net į savo *piktadarys-tes* – tai požymis tvirtų ir harmoningų asmenybių, su kaupu turinčių plastinės, atkuriamosios, gydomosios ir pamiršti verčiančios jėgos (geras to pavyzdys dabartiniame pasaulyje yra Mirabeau, kuris visai neimdavo į galvą ižeidinėjimų ir jam daromų šunybių ir tik todėl negalėdavo atleisti, kad pamiršdavo). Toks žmogus vienu mostu nusikrato daugybę parazitų, kurie pas kitus apsigyvena visam laikui; tiktai čia ir įmanoma, suprantama, jei išvis toks dalykas pasaulyje įmanomas – tikroji „*meilė* savo priešams“. Kiek daug didžios pagarbos savo priešams turi kilmingas žmogus! – tokia pagarba jau yra tiltas į meilę... Jis netgi geidžia sau priešo kaip savęs išaukštinimo, jam nepriimtinas joks kitas priešas, vien tik toks, kuris turi to, ką galima neapkęsti, ir *labai daug* to, ką reikia gerbti!²⁹ Įsivaizduokime dabar priešą, kurį regi *ressentiment'o* žmogus, kaip tik čia pasireiškia

jo veika, jo kūryba: jis susikuria „piktą priešą“, „*blogio įsikūnijimą*“ kaip pagrindinę sąvoką, ja remdamasis susigalvoja antrinį paveikslą bei priešybę ir vieną „geruolį“ – patį save!..

11

Taigi čia visiškai ne taip kaip su kilmingu žmogumi, kuris iš anksto ir spontaniškai, t.y. tarsi savaime, sumano pagrindinę „gėrio“ sąvoką ir tik paskui pagal ją susikuria įvaizdį to, kas „prasta“! Šis aristokratiškos kilmės „prastumas“ ir anas nepasotinamos neapykantos katilė iššutintas „blogis“: pirmasis – tai tik kopija, tam tikra šalutinybė, papildoma spalva, o antrasis, priešingai, – originalas, pirminis dalykas, gryoji *veika* pagal vergų moralės koncepciją, – koks skirtingas tų dviejų žodžių – „prasta“ ir „bloga“ – santykis su tariamai ta pačia jiems prieštaraujancia sąvoka „gera“! Tačiau tai *ne* ta pati „gėrio“ sąvoka: verčiau derėtų klausti, *kas* iš tikrųjų yra „blogas“ pagal *ressentiment'o* moralę. Jei atsakymą formuluosime labai aiškiai, tai bus *ne kas kitas*, kaip kitos moralės „gerasis“, kilmingasis, galingasis, valdantysis, tik perdažytas, tik antraip įvertintas, tik kitaip matomas nuodingu *ressentiment'o* žvilgsniu. Čia mažiausiai norėtuši neigti štai ką: tie, kurie anuos geruosius pažino vien tik kaip priešus, pažino juos vien kaip *piktus priešus* ir tie patys žmonės, kuriuos *inter pares*³⁰ tvirtai savo naguose laikė papročiai, pagarba, įpročiai, dėkingumas, dar labiau – vienas kito kontrolė ir pavydas, tie, kurie, antra vertus, bendraudami tarp savęs taip išradingai rodo atidumą, savitvardą, švelnumą, ištikimybę, pasididžiavimą ir draugystę, – tie patys žmonės ne savoje aplinkoje, t.y. ten, kur prasideda kitų žemė, svetima šalis, elgiasi ne geriau kaip iš narvo paleisti

plėšrieji žvėrys. Čia jie mėgaujasi jokia socialine prievarta nevaržoma laisve; dykroje jie atsigriebia už tą įtampą, kurią patyrė būdami ilgą laiką uždaryti ir tramdomi taikiame bendruomenės gyvenime; jie grįžta *atgal* į plėšriojo žvėries sąžinės nekaltybę kaip džiūgaujantys siaubūnai ir po galbūt šlykščiausios žudymų, padėgimų, prievartavimų, kankinimų serijos valiūkiškai ir ramia sąžine pasišalina tarsi iškrėtę tik koki studentišką pokštą ir tikėdami, kad dabar poetai ilgam turės ką apdainuoti ir šlovinti. Visų tų kilmingųjų rasių esmėje negalima nepastebėti plėšraus žvėries, tos prašmatnios, godžiai grobio ir pergalės tykojančios *šviesiaplaukės bestijos*³¹, šitai užslėptai esmei reikia tarpais išsikrauti, žvėriui būtina vėl ištrūkti, vėl grįžti į dykrą: tiek romėnų, arabų, germanų, japonų aristokratija, tiek Homero herojai, tiek skandinavų vikingai šio poreikio atžvilgiu visi vienodi. Kaip tik kilmingosios rasės paliko sąvokos „barbaras“ pėdsakus visur, kur tik įžengė jų koja; net ir tais laikais, kai jos buvo pasiekusios aukščiausią kultūros pakopą, ši samprata plaukė į paviršių ir tuo buvo net didžiuojamasi (pavyzdžiui, garsiojoje kalboje laidojant kritusius, Periklis sako savo atėniečiams: „Per daugelį kraštų ir jūrų mūsų drąsa skynėsi sau kelią, visur statydamosi amžinus gėrio ir blogio paminklus.“³²). Šita kilmingųjų rasių „drąsa“, beprotiška, absurdiška, ūmi, – šitaip ji mėgsta reikštis, – pats tas karo veiksmų netikėtumas, neįtikimumas – Periklis³³ ypač pabrėžia atėniečių *ῥαθυμία*³⁴ – abejingumas ir nepaisymas saugumo, kūno, gyvybės patogumų, siaubą keliantis linksmumas ir neapsakomas smagumas, kai griaunama, kai patiriama palaima švenčiant pergalę ir vykdant žiaurumus, – visa tai susiliejo tiems, kurie dėl to kentėjo, į „barbaro“, „pikto priešo“, sakysim, „goto“, „vandalo“ paveikslą.

Tas didžiulis ledinis nepasitikėjimas, kurį kelia vokiečiai, kai tiktai gauna valdžią, – dabar ir vėl – vis dar tebėra liekana to neišdildomo siaubo, su kuriuo Europa išstisus šimtmečius žiūrėjo į šviesiaplaukės germaniškosios bestijos siautėjimą (nors tarp senųjų germanų ir mūsų, vokiečių, vargiai esama kokios nors idėjinės giminystės, jau nekalbu apie kraujo giminystę). Esu kartą atkreipęs dėmesį į tą keblumą, kurį patyrė Hesiodas, sumanęs kultūros amžių seką išreikšti aukso, sidabro ir žalvario sąvokomis³⁵: prieštaravimo, kurį regėjo nuostabiame, bet taip pat ir tokiam šurpiame, tokiam prievartos kupiname Homero pasaulyje, jis nesugebėjo įveikti kitaip, kaip iš vieno amžiaus padarydamas du ir išrikiuodamas juos vieną paskui kitą – iš pradžių Trojos ir Tėbų herojų bei pusdievių amžius toks, koks tas pasaulis išliko anų diduomenės giminių atmintyje, giminių, turėjusių jame savų protėvių, o paskui geležies amžius, toks, koks tas pats pasaulis atrodė pamintųjų, apiplėštųjų, sugniuždytųjų, išsivartųjų vergovėn ir parduotųjų palikuonims: tai, jau sakiau, geležies amžius – kietas, šaltas, žiaurus, bejausmis ir besąžinis, viską gniuždantis ir skandinantis kraujyje. Jei tarsime, jog atitinka tikrovę visa, kas dabar, šiaip ar taip, laikoma „tiesa“, būtent, kad *bet kokios kultūros prasmę* sudaro siekis iš plėšriojo žvėries „žmogaus“ išvesti romaus ir civilizuoto *naminio gyvulio* veislę, tai be jokios abejonės reikėtų visus tuos reakcijos ir *ressentiment'o* instinktus, kuriais remiantis buvo galų gale suniekintos ir pražudytos kilmingų žmonių kartos su visais idealais, laikyti tikraisiais *kultūros įrankiais*; tuo, žinoma, dar nepasakoma, kad tų instinktų *turėtojai* drauge ir patys yra kultūra. Priešingas atvejis veikiau būtų ne tik tikėtinas – visai ne! – dabar tai *akivaizdu!* Šitie gniuždančių ir keršto trokštančių instinktų

turėtojai, šitie Europos ir neeuropos vergijos ainiai, ypač iki atsirandant arijams, yra ne kas kita, kaip žmonijos *regresas*! Tie „kultūros įrankiai“ – tai žmogaus gėda, negana to, tai „kultūros“ įtarimas, apskritai, kontrargumentas! Galbūt visiškai teisūs tie žmonės, kurie nenustoja bijoję tos šviesiaplaukės bestijos, slypinčios visų kilmingųjų rasių dvasioje, ir būna atsargūs: kam nesti šimtą kartų maloniau kęsti baimę, jei yra galimybė tuo pačiu metu patirti žavesį, negu *nebijoti*, bet negalėti atsikratyti šlykštaus, nevykusio, susmulkėjusio, sumenkusio, apnuodyto žmogaus vaizdo? Ir ar tai nėra *mūsų* žiauri lemtis? Kas gi šiandien sudaro *mūsų* bjaurėjimąsi „žmogumi“? – nes mes juk *kenčiame* nuo žmogaus, čia nėra jokios abejonės. – Anaipol *ne* baimė; veikiau tai, kad nebeturime ko žmogaus bijoti; kad kirmėlių kamuolys „žmogus“ yra užėmęs svarbiausią vietą ir čia knibždėte knibžda; kad „romusis žmogus“, toji beviltiška vidutinybė ir menkysta jau išigudrino jaustis istorijos tikslu ir viršūne, jos prasme, „žmogumi didžiuoju“; – negana to, kad taip jaustis turi tam tikrą teisę manydamas, kad yra toli nuo to išsigimėliško, liguistumo, nuovargio ir visko, kas išgyventa, nuo to pertekliaus, kuriuo dabartinė Europa ima dvokti, taigi kaip kažkas tokio, kas yra bent iš dalies pasisekę, bent kiek dar gyvybinga, bent kiek teigia gyvenimą...

12

Negaliu šioje vietoje užgniauzti atodūsiu ir užgesinti paskutinės vilties. Kas čia man taip visiškai nepakeliamas? Ar tai, su kuo negaliu susidoroti vienas, kas mane dusina ir smaugia? Blogas oras! Pridvisęs oras! Tai, kad prie manęs artėja kažkas nevykėliška, kad privalau uostyti niekam tikusios sielos žarnyno kvapą!.. Ko tik žmo-

gus neiškenti iš vargo, nepriteklių, dėl prasto oro, ligos, rūpesčių, vienvės? Iš esmės su visu tuo susitvarkai, jei esi gimęs egzistuoti pogrindyje ir nelinkęs pasiduoti; protarpiais vis tiek kada nors vėl išeini į šviesą, vėl patiri auksinę pergalės valandą – ir tada stovi sau toks, koks esi gimęs – nepalaužiamas, įsitempęs, pasirengęs naujovėms, dar sunkesniems, tolimesniems dalykams, tarsi lankas, kurį vargas tik labiau įtempia. – Tačiau retsykiais duokit užmesti akį – suprantama, jei esama mane globojančių deivių danguje, anapus gėrio ir blogio – tik akies kampeliu žvilgtelėti į ką nors tobula, kas visiškai pavykę, kas laiminga, galinga, kas triumfuoja, ko dar truputį reikėtų bijoti! Dirstelėti į žmogų, kuris pateisina žmogaus *vardą*, yra išskirtinis ir išganingai laimingas atvejis, dėl kurio būtų galima neprarasti *tikėjimo žmogumi!*.. Nes padėtis tokia: europiečio susmulkėjimas ir niveliacija kelia *mums* didžiausią pavojų, kadangi šitas reginys vargina... Šiandien mes nematome nieko, kas norėtų augti; mūsų nuojauta sako, kad vis dar ritamasi pakalnėn, kad slystama žemyn – kur skysčiau, kur daugiau geraširdiškumo, gudrybės, patogumo, daugiau vidutinybės, abejingumo, kiniškumo, krikščioniškumo – žmogus, aišku kaip dieną, darosi vis „geresnis“... Štai kaip tik čia slypi žiauri Europos lemtis – bijodami žmogaus, mes drauge praradome ir meilę, didžią pagarbą jam, į jį dedamas viltis, net ir potraukį jam. Žmogaus vaizdas dabar tik siurbia jėgas – kas šiandien yra nihilizmas, jei ne *tai!*.. Mes pavargome nuo *žmogaus*...

13

Tačiau grįžkime atgal: problema, jog yra ir *kitos* kilmės „gėris“, tas gėris, kurį išsigalvojo *ressentiment'o* žmogus, laukia sprendimo. – Kad ėriukai širdyja ant plėš-

riųjų paukščių, nė kiek nestebina, bet ir neduoda pamato griežti ant jų dantį dėl to, kad tie medžioja ėriukus³⁶. Ir jei ėriukai tarp savęs šnekasi: „Šitie plėšrūs paukščiai yra blogi; o tas, kuris mažiausiai panašus į plėšrūną, veikiau yra jo priešingybė – ėriukas, – ar jis neturėtų būti geras?“ – tai tokiam idealo kūrimui nieko neprikiši, nors patys plėšrūnai į šią nuostatą žiūrės šiek tiek su pašaipėle ir, ko gero, sakys: „Mes visai ant jų nepykstame, ant šitų gerų ėriukų, mes net juos mylime – nėra nieko gardesnio už minkštą ėriuko mėsybę“. – Reikalauti iš jėgos, kad ji reikštųsi *ne* kaip jėga, kad *nenorėtų* įveikti, nugalėti, išviešpatauti, *netrokštų* priešų, priešinimosi, triumfo, *yra* lygiai taip pat beprasmiška, kaip reikalauti iš silpnybės, kad ji reikštųsi kaip jėga. Tam tikras jėgos kvantas yra ir veržlumo, valios, veikos kvantas, pasakysime dar aiškiau – tai ne kas kita, kaip pats veržlumas, valia ir veika, ir tik dėl to, kad mus išmuša iš vėžių kalba (bei joje sustabarėjusios pagrindinės mąstymo klaidos), kur bet kokia veika suprantama, klaidingai suprantama kaip turinti veikėją, „subjektą“, gali mums viskas pasirodyti kitaip. Absoliučiai taip pat, kaip žmonės atskiria žaibą nuo jo švystelėjimo ir šį laiką tam tikro subjekto *akcija*, veika, vadinama žaibu, taip ir liaudies moralė atskiria jėgą nuo jos pasireiškimo, tarsi už stipriojo būtų koks nors indiferentiškas substratas, galintis *laisvai spręsti*, leisti jėgai reikštis ar ne³⁷. Tačiau tokio substrato nėra; už „būties“ neegzistuoja joks darymas, veikimas, tapimas; „veikėjas“ prie veiksmo tėra tik prikurtas – vyksmas yra viskas. Liaudis, sakydama, kad žaibas žaibuoja, iš tikrųjų sudvigubina vyksmą, pasidaro jau vyksmo vyksmas: tą patį įvykį ji vieną kartą laiko priežastimi, o paskui dar kartą jos reiškimusi. Gamtininkai elgiasi ne ką geriau,

kai teigia: „Jėga judina, jėga sukelia“ ir panašiai, – visas mūsų mokslas, nepaisant jo bešališkumo, neafektiškumo, tebeapasiduoda kalbos suvedžiojamas ir neatsikrato jos primetamų netikrybių (tokia netikra moneta, pavyzdžiui, yra atomas, panašiai kaip ir Kanto „daiktas pats savaime“); tad nėra ko stebėtis, jeigu prislopę, slapta rusenantys keršto ir neapykantos afektai šį tikėjimą panaudoja sau ir, teisybę sakant, nei vieno tikėjimo nepalaiko aistringiau už tą, kuris teigia, jog *stipriojo valia esanti* būti silpnam, o plėšriajam paukščiui – ėriuku; juk tuo afektai įgyja teisę *priekaištauti* plėšrūnui dėl to, kad jis yra plėšrūnas... Kai engiamieji, trypiamieji, prievartaujantieji kerštingos bejėgiškumo klastos skatinami save įkalbinėja: „Būkime kitokie negu blogieji, būkime geri! Geras yra kiekvienas, kuris nieko neprievartauja, nieko neįžeidinėja, kuris nepuola, neieško atpildo, kerštą palieka Dievui, kuris, kaip ir mes, niekam nelenda į akis, blogio lenkiasi iš tolo ir apskritai iš gyvenimo mažai tereikalauja, yra toks kaip mes, kantrieji, nuolankieji, teisieji“ – tai suprasti tokias kalbas, pasiklausius jų ramiai ir be išankstinės nuomonės, galima tik šitaip: „Tiesa, mes, silpnieji, esame silpni; elgiamės gerai nedarydami nieko, *kam nesame pakankamai stiprūs*“; tačiau šita šurkšti faktologija, toji žemiausio laipsnio gudrybė, kuri būdinga net vabzdžiams (esant dideliame pavojui, šie apsimeta negyvi, kad nepadarytų ko nors „per daug“), išsipuošė, naudodamasi anuo netikrų monetų padirbinėjimu ir apsimelavimu bejėgiškumo, puikiais visko atsižadancios, tylios, laukiančios dorybės drabužiais, tarsi pati silpnojo silpnybė – tai yra jos *esmė*, jos reiškimas, visa jos vienintelė, neišvengiama, nepakeičiama *tikrovė* – lyg būtų savanoriškas aktyvumas, kažkas *norėta, pasirinkta*, tam tikras *veikimas*, tam tikras *nuopelnas*.

Šita žmonių rūšis dėl savisaugos ir saviteigos instinktų *negali išsiversti* be tikėjimo indiferentiškumu, laisvai pasirenkamam „subjektui“, kuriam bet koks melas paprastai tampa šventas. Subjektas (arba, aiškiau kalbant, *siela*) galbūt todėl buvo iki šiol geriausia tikėjimo dogma žemėje, kad nesuskaičiuojamai daugybei visų rūšių mirtingųjų, silpnųjų ir prislėgtųjų atvėrė galimybę subtiliai saviapgalei – pačią silpnąbę aiškinti kaip laisvę, o jos tam tikrą statusą – kaip *nuopelną*.

14

Kas nori žvilgtelėti žemyn ir sužinoti paslaptį, kaip žemėje *gaminami idealai*? Kas tam turi drąsos?.. Puiku! Štai iš čia niekas netrukdytų žiūrėti į šitą tamsią dirbtuvę³⁸. Luktelėkite dar truputiuką, pone humoriste ir nutrūktgalvi: Jūsų akys turi pirma priprasti prie tos netikros šviesos mirguliavimo... Taip! Užteks! Dabar kalbėkite! Kas dedasi ten apačioj? Sakykite, ką matote, pavojingiausio smalsumo žmogau – dabar *aš* klausysiuos.

– Nieko nematau, užtat gerai girdžiu. Iš visų kerčių ir pašiurių sklinda kažkokie atsargūs, pasalūniški, vos girdimi kuždėjimai ir švebeldžiavimai. Man atrodo, kad čia meluojama; kiekvienas garsas saldut saldutėlis. Meluojant silpnąbę paverčiama *nuopelnu*, be jokios abejonės, yra tikrai taip, kaip Jūs sakėte.

– Toliau!

– O bejėgiškumas, neieškantis atpildo, verčiamas „gėriui“, baili niekšybė – „nuolankumu“, atsidavimas valiaitų, kurių neapkenčia – „klusnumu“ (tą vieną, apie kurį teigia, kad jis įsakąs atsiduoti jo valiai, – jie vadina Dievu). Silpnojo taikumas, bailumas, kurio jam per akis, stoviniavimas prie durų, amžinas privalėjimas laukti čia gauna gerą vardą „kantrybė“, ji irgi gražiai vadinama –

56

dorybė; negalėjimas atsikeršyti vadinamas nenorėjimu keršyti, gal net atleidimu („nes *jie* nežino, ką darą³⁹ – tik mes vieni žinome, ką *jie* daro!“). Šneka taip pat ir apie „meilę savo priešams“⁴⁰ – net prakaitas žliaugia⁴¹.

– Toliau!

– Visi jie verti užuojautos, aišku kaip dieną, – visi tie kuždėtojai ir pogrindiniai netikrų monetų padirbinėtojai, nors ir šiltai tupi sau vienas šalia kito; bet jie man sako, kad jų varganumas – tai ženklas, jog Dievas juos pasirinko ir išskyrė iš kitų: mušk šunį, kurį labiausiai myli; gal visa ta menkystė yra tik parengiamoji stadija, tikrinimas, mokymas, gal net kas nors daugiau, kas kada nors bus atlyginta ir su didžiuliais procentais išmokėta auksu, ne! – laime. Tai jie vadina „palaima“.

– Toliau!

– Dabar jie duoda man suprasti, kad jie esą geresni už galinguosius, žemės valdovus, kuriems bučiuoja užpakalius (*ne* iš baimės, visai ne iš baimės! Tik todėl, kad Dievas liepia gerbti bet kokią valdžią⁴²), kad jie ne tik geresni yra, bet kad jiems ir „geriau bus“, kad, šiaip ar taip, jų laukia kur kas vertesni dalykai. Bet užteks! Gana! Nebegaliu išverti. Blogas oras! Pridvisęs oras! Šita dirbtuvė, kur *gaminami idealai* – man atrodo, ji visa pašvinkusi melu.

– Ne! Palaukit dar truputiuką! Dar nieko nesakėte apie šitų juodųjų magų nuostabiausią meną, kaip jie viską, kas juoda, paverčia balta, pienu, nekaltybe; argi nepastebėjote, kas yra jų rafinuotumo viršūnė, pats drąsiausias, subtiliausias, gudriausias, melagingiausias artistinis triukas? Atkreipkite dėmesį! Šitos keršto ir neapykantos kupinos rūšio žiurkės – ką jos išdarinėja kaip tik su kerštu ir neapykanta? Ar išgirdote jų žodžius? Ar esate kada girdėję šituos žodžius? Ar Jums,

57

pasiklausius jų kalbų, ateitų į galvą, kad esate vien tarp *ressentiment'o* žmonių?..

– Suprantu, prasikrapštysiu ausis ir dar kartą pasiklausysiu (oi, oi, oi! *Užsikimšiu* nosį.). Dabar girdžiu, ką jie taip dažnai iki šiol murmėjo: „Mes, gerieji, – *mes esame teisūs*“, tai, ko jie reikalauja, vadina ne atsiteisimu, o „*teisingumo* pergale“; ko nekencia, tai jiems ne priešas, ne! Jie negali išverti „*neteisybės*“, „*bedievystės*“; kuo jie tiki ir į ką deda viltis, tai ne puoselėjimas keršto vilčių, saldaus keršto svaigulio („*saldesnio už medų*“⁴³ – jau Homeras taip jį vadino), o Dievo pergalė, *teisingojo* Dievo pergalė prieš bedievius; kas jiems lieka mylėti žemėje, yra ne broliai, kupini neapykantos, o broliai, pripildyti meilės⁴⁴, kaip jie sako, – visi gerieji ir teisingieji žemėje.

– O kaip vadina jie tai, kuo guodžiasi kentėdami visas gyvenimo negandas, tą savo įsikaltos būsimos palaimos fantasmagoriją?

– Kaip? Ar teisingai girdžiu? Jie tai vadina „paskutiniu teismu“, *jų* karalystės – „Dievo karalystės“ atėjimu, – o *kol kas* gyvena minėdami Dievo akivaizdoje „tikėjimo darbus, meilės pastangas bei vilties išvermingumą“⁴⁵.

– Užteks! Gana!

15

Tikėjimo kuo? Meilės kam? Vilties kokios? – Šitie silpnuoliai – ir *jie* nori būti kada nors stiprūs, tai aiškiau negu aišku, kada nors turi ateiti ir *jų* „karalystė“ – „Dievo karalystė“, taip jie paprastai ją vadina; kaip sakiau: nuolankumas visur ir visada begalinis! Kad *tai* pasiektum, reikia ilgai gyventi, pergyventi mirtį – negana to: reikia amžino gyvenimo, kad „Dievo karalystėje“ būtų

amžiams atlyginta ir už „tikėjimo darbus, meilės pastangas bei vilties išvermingumą“ žemėje. Atlyginta už ką? Atlyginta kuo?.. Dantė, man rodos, skaudžiai apsiriko, kai atvirų atviriausiai – net šurpas eina per kūną – virš savo Pragaro vartų pakabino užrašą: „Ir mane sukūrė amžinoji meilė“⁴⁶, – virš „amžinosios palaimos“ krikščioniškojo rojaus vartų kur kas teisėčiau galėtų būti užrašas: „Ir mane sukūrė amžinoji *neapykanta*“ – tariant, jog viršum vartų, vedančių į melą, turėtų būti parašyta teisybė! Nes *kas* yra to rojaus palaima?.. Mes, galimas daiktas, atspėtume, bet geriau, kad ją nedviprasmiškai apibūdintų šiuos dalykus reikiamai išmanantis autoritetas Tomas Akvinielis, didysis mokytojas ir šventasis. „Beati in regno coelesti, – sako jis švelniai, kaip avinėlis, – videbunt poenas damnatorum, *ut beatitudo illis magis complaceat*“⁴⁷. Arba gal norime tai išgirsti stipresne tonacija, sakysim, iš triumfuojančio bažnyčios tėvo lūpų, atkalbinėjančio savo krikščionis nuo žiaurių viešųjų reginių malonumų, tai kodėl ne? „Juk tikėjimas mums duoda nepalyginamai daugiau, – sako jis (*de spectac. c. 29 ss.*), – *kur kas stipresnių dalykų*; juk išganymo dėka mūsų laukia visai kitokie džiaugsmas; vietoje atletų mes turime savo kankinius; jei mums reikia kraujo, prašom, turime pralieta Kristaus kraują... Bet kas mūsų laukia jo grįžimo, jo triumfo dieną!“ – ir štai jis, tas aiškiaregys, tęsia: „At enim supersunt alia spectacula, ille ultimus et perpetuus iudicii dies, ille nationibus insperatus, ille derisus, cum tanta saeculi vetustas et tot ejus nativitates uno igne haurientur. Quae tunc spectaculi latitudo! *Quid admirer! Quid rideam! Ubi gaudeam! Ubi exultem, spectans tot et tantos reges, qui in coelum recepti nuntiabantur, cum ipso Jove et ipsis suis testibus in imis tenebris congemescerent!* Item praesides (*provincijų*

vietininkus) persecutores dominici nominis saevioribus quam ipsi flammis saevierunt insultantibus contra Christianos liquescentes! Quos praeterea sapientes illos philosophos coram discipulis suis una conflagentibus erubescences, quibus nihil ad deum pertinere suadebant, quibus animas aut nullas aut non in pristina corpora redituras affirmabant! Etiam poētās non ad Rhadamanti nec ad Minois, sed ad inopinati Christi tribunal palpitanter! Tunc magis tragoedi audiendi, magis scilicet vocales (*dar daugiau išvers gerklę, rėks dar smarkiau*) in sua propria calamitate; tunc histriones cognoscendi, solutiones multo per ignem; tunc spectandus auriga in flamma rota totus rubens, tunc xystici contemplandi non in gymnasiis, sed in igne jaculati, nisi quod ne tunc quidem illos velim vivos, ut qui malim ad eos potius conspectum *insatiabilem* conferre, qui in dominum desaevierunt. „Hic est ille, dicam, fabri aut quaestuarie filius (*kaip rodo tolimesnis tekstas ir ypač šitas iš Talmudo žinomas Jėzaus motinos pavadinimas, Tertulianas nuo šios vietos turi galvoje žydus*) sabbati destructor, Samarites et daemonium habens. Hic est, quem a Juda redemistis, hic est ille arundine et colaphis diverberatus, sputamentis dedecoratus, felle et aceto potatus. Hic est, quem clam discentes subriperunt, ut resurrexisse dicatur vel hortulanus detraxit, ne lactucae suae frequentia commentium laederentur“. Ut talia spectes, *ut talibus exultes*, quis tibi praetor aut consul aut quaestor aut sacerdos de sua liberalitate praestabit? Et tamen haec jam habemus quodammodo *per fidem* spiritu imaginante repraesentata. Ceterum qualia illa sunt, quae nec oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascenderunt? (1 Kor 2, 9). Credo circo et utraque cavea (*pirmame ir*

ketvirtame aukšte arba, kitų nuomone, komedijos ir tragedijos scenoje) et omni stadio gratiora.“⁴⁸ – *Per fidem*⁴⁹: taip parašyta juodu ant balto.

16

Padarykime išvadas. Abi *priešingybės* – „gera ir prasta“, „gera ir bloga“ – nuožmiai kovojo žemėje tūkstančius metų; ir nors aišku, kad antroji jau seniai paėmė viršų, vis dėlto ir dabar dar netrūksta atvejų, kai ši kova tebesitęsia lygiosiomis. Būtų galima net pasakyti, kad pastaruoju laiku ji darėsi vis aršesnė ir dėl to nepaliaujamai gilėjo, tapo dvasiškesnė: tad šiais laikais nėra, ko gero, lemtingesnio „*aukštesnės prigimties*“, dvasiškesnės prigimties požymio, kaip būti dvilypiam ana prasme, o iš tikrųjų – būti minėtų priešybių kovos arena. Tos kovos šūkis, užrašytas raštu, kuris per visą žmonijos istoriją iki šiol liko įskaitomas, yra toks: „Roma prieš Judėją, Judėja prieš Romą!“ – iki šių dienų nebuvo didingesnio įvykio kaip *šita* kova, kaip *šitoks* klausimo kėlimas, *šitas* mirtinas prieštaravimas. Žydą Roma laikė kažkokių paties nenatūralumo įsikūnijimu, tarsi savo monstru, antipodu; į žydą Romoje buvo žiūrima kaip į „*įkaltintą* neapykanta visai žmonių giminei“⁵⁰: ir visai teisingai, jei tik yra teisė žmonių giminės laimę ir ateitį sieti su besąlygišku aristokratiškųjų, romėniškųjų vertybių viešpatavimu. O ką žydai jautė Romai? Tai galima atspėti iš tūkstančio ženklų, bet užtenka tik įsijausti į Jono *Apokalipsę*, tą labiausiai laukinį iš visų rašytinių išpuolių, kurio sąžinė kupina keršto. (Beje, nederėtų nepakankamai vertinti didžiai prasmingo krikščioniško instinkto nuoseklumo, instinkto, davusio kaip tik šitai neapykantos knygai vardą meilės mokinio, to paties, kuriam jis priskyrė aną įsimylėjėlišką ir svajotojišką Evan-

geliją: čia glūdi dalis tiesos ir nesvarbu, kiek literatūrinės apgavystės tam prireikė.) Juk romėnai buvo tokie stiprūs ir kilmingi, kokių iki šiol pasaulyje nebūta, net sapne niekad nesapnuota. Žavi kiekvienas jų paliktas pėdsakas, kiekvienas užrašas, aišku, jei pavyksta atspėti, kas ten parašyta. O žydai, priešingai, buvo tokia nepapykantos kupina dvasininkų tauta *par excellence*, pasižyminti su niekuo nepalyginamu liaudiškos moralės genialumu: užtenka tik sugretinti su žydais dvi panašaus gabumo tautas, sakysim, kinus arba vokiečius, ir pajausi, kas yra pirmos, o kas penktos rūšies. Kas tais laikais *nugalėjo* – Roma ar Judėja? Bet juk čia negali būti jokios abejonės: tik prisiminkim, prieš ką šiandien žmonės pačioje Romoje lenkia galvas kaip prieš visų aukščiausių vertybių idealą – ir ne vien Romoje, bet kone pusėje pasaulio, visur, kur tik žmogus prijunko arba nebenori būti laukinis, – prieš *tris žydus*, kaip žinome, ir *vieną žydę* (Jėzų iš Nazareto, žveją Petrą, kilimų audėją Paulių ir ką tik minėto Jėzaus motiną, vardu Marija). Tai labai keista: Roma aiškių aiškiausiai paguldyta ant menčių. Tiesa, Renesanso epochoje būta nuostabaus ir nepaprasto klasikinio idealo, visų dalykų kilnaus vertinimo prabudimo: pati Roma sukrutėjo kaip pažadintas tariamas numirėlis, slegiamas naujosios, ant viršaus užstatytos judėjiškos Romos, kuri atrodė lyg ekumeninė sinagoga ir vadinosi „bažnyčia“, – bet tuoj pat vėl triumfavo Judėja, nes kilo tasai iš esmės plebėjiškas (vokiečių ir anglų) *ressentiment'o* judėjimas, vadinamas reformacija, pridėdant čia ir tai, kas iš to turėjo išeiti – gražinti bažnyčios galybę, taip pat ir senąją klasikinės Romos kapų ramybę. Klasikinį idealą Judėja įveikė dar kartą – net lemtingiau ir prasmingiau nei padedama prancūzų revoliucijos: paskutinyasis politinis kilmingųjų sluoksnis,

egzistavęs Europoje, gyvavęs septynioliktame ir aštuonioliktame *prancūzų* šimtmečiuose, žlugo veikiamas liaudies *ressentiment'o* instinkto – niekad pasaulis nebuvo girdėjęs didesnio džiūgavimo, triukšmingesnio entuziazmo! Tiesa, šitoje sumaištyje įvyko pats siaubingiausias, pats netikėčiausias dalykas: prieš žmonijos akis ir sąžinę *kūnu* ir visa savo neregėta didybe stojo pats antikos idealas, – ir dar kartą pasigirdo – stipriau, paprasčiau ir įtaigiau nei bet kada – kaip atsakas į senąjį *ressentiment'o* melo šūkį apie *daugumos pirmumo teisę*, kaip atsakas į siekimą gniuždyti, žeminti, sulyginti, kaip atsakas į žmogaus kilimus ir nuolydžius – baisus ir kartu žavintis atsakomasis šūkis apie *nedaugelio pirmumo teisę!* Kaip paskutinis *kito* kelio rodytojas išdygo Napoleonas, tas vienintelis ir labiausiai pavėluotai gimęs iš visų kada nors buvusių žmonių, ir jame išikūnijusi *kilmingumo idealo paties savaime* problema – reikia tik pagalvoti, *kokia* tai problema: Napoleonas, toji *nežmogaus* ir *antžmogio* sintezė...

17

Ar tuo viskas pasibaigė? Ar toji iš visų didžiausia idealo priešprieša šitaip visiems laikams buvo nukreipta *ad acta*⁵¹? O gal tik atidėta, ilgam atidėta?.. Ar neturėtų kada nors senasis gaisras vėl suliepsnoti – ir daug baisiau, daug ilgiau rengtas? Nегana to: ar nereikėtų *šito* gyvu noru pageidauti? Net trokšti? Netgi skatinti?.. Kas ims šioje vietoje, panašiai kaip mano skaitytojai, galvoti, mąstyti toliau, tas vargu bau greitai baigs – tai visiškai pakankamas pamatas ir man pačiam eiti prie pabaigos, darant prielaidą, kad seniai pasidarė ganėtinai aišku, ko *trokštu*, ko siekiu tuo pavojingu šūkiu, **kurį užrašiau ant savo paskutiniosios knygos viršelio:**

Pirmas nagrinėjimas

Anapus gėrio ir blogio... Tai jokiū būdu nereiškia „Anapus gera ir prasta“.

Pastaba. Suvokdamas, kad šitas nagrinėjimas duoda man galimybę viešai ir oficialiai išreikšti pageidavimą, apie kurį iki šiol užsimindavau tik atsitiktinai kalbėdamasis su mokslo žmonėmis, noriu pasakyti, kad, tarkim, koks nors filosofijos fakultetas galėtų nusipelnyti garbės skelbdamas seriją akademinų konkursų, skatinančių *moralės istorijos* tyrimus, – gal, sakau, ši knyga duos stipresnį postūmį veikti kaip tik šia kryptimi. Tikėdamasis tokios galimybės drįščiau siūlyti štai tokį klausimą: – jis tikrai vertas tiek filologų ir istorikų, tiek filosofijos mokslininkų profesionalų dėmesio.

„Kokias gaires nurodo kalbotyra, ypač etimologijos tyrimai, moralės sąvokų raidos istorijai?“

Kita vertus, žinoma, lygiai taip pat svarbu šiomis problemomis (apie ligšiolinių vertinimų *vertę*) sudominti fiziologus ir medikus, o filosofams profesionalams ir šiuo pavieniu atveju tektų prašytojų ir tarpininkų vaidmuo, jeigu jiems apskritai pasisektų tą tokį trapų, tokį nepasitikėjimo kupiną santykį tarp filosofijos, fiziologijos ir medicinos paversti labai draugišku ir naudingu bendradarbiavimu. Iš tikrųjų reikia visas vertybių gradacijas, visus tuos „tu privalai“, žinomus istorijai arba etnologijos tyrimams, išnagrinėti ir išaiškinti pirmiausia ir labiau *fiziologijos* nei *psichologijos* požiūriu; visi jie vienodai laukia medicinos mokslo kritiško žodžio. Klausimas, kokia vienos ar kitos vertybių skalės ir „moralės“ *vertė*, turi būti nušviestas atsižvelgiant į visokiausias perspektyvas; ne taip paprasta pakankamai subtiliai atsakyti į klausimą „vertas kam?“ Tarkim, kas aiškiai vertinga kokiai nors rasei sėkiant kuo ilgiau išlikti (arba stiprinant prisitaikymo prie tam tikro klimato galias ar stengiantis išlaikyti didžiausią skaitlingumą), turės anaip tol ne tą pačią vertę tuo atveju, jei, sakysim, bus reikalas išugdyti tvirtesnę tipą. Gerovė daugumai ir gerovė mažumai – tai du priešingi vertės požiūriai: *savaime* vertingesniu laikyti pirmąjį paliekame anglų biologų naivybei... *Visi* mokslai nuo šiol turi rengti dirvą filosofų ateities uždaviniui suprasdami jį taip, kad spręsti *vertės problemą* ir nustatyti *verčių skalę* dera filosofui.